

Teisė dirbti

Darbas yra neatsiejama žmogaus gyvenimo dalis, o integracija į darbo rinką jauniems žmonėms yra vienas sudėtingesnių gyvenimo etapų, susijusių su nauju socialiniu vaidmeniu, iššūkiais bei išbandymais, nauja socialine bei profesine kompetencija. Darbo teisinius santykius reguliuoja Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (toliau – DK) bei pagal jo nustatytas ribas – kiti įstatymai ir Vyriausybės nutarimai, kurie numato įvairių išimčių, ribojimų bei privilegijų jauniems asmenims, tokiu būdu iš dalies ribodami ir jų teisinį savarankiškumą bei numatydami papildomų teisių ir pareigų jų darbdaviams, įstatyminiams atstovams bei kitiems asmenims.

LR DK 13 str. 2 d. įtvirtinta, jog „*visiškas darbinis teisnumas ir galėjimas savo veiksmais įgyti darbo teises bei sukurti darbo pareigas (darbinis veiksnumas) atsiranda asmeniui, sukakusiam šešiolika metų.*“ Taigi pagal bendrą taisyklę darbinis veiksnumas atsiranda **nuo 16 metų**, tačiau yra numatyta išimčių, kuomet dirbti gali ir **jaunesni asmenys**.¹ Asmenys nuo 14 iki 16 metų laikomi turinčiais ribotą darbinį veiksnumą, jų subjektinės darbo teisės yra ribojamos įvairiomis papildomomis nuostatomis. Tačiau svarbu pabrėžti tai, kad **draudžiama asmenį atsisakyti priimti į darbą dėl amžiaus** (LR DK 96 str. 1 d. 1 punktas ir 2 str. 1 d. 4 punktas) (žinoma, jei asmuo yra sulaukęs 14 metų ir dirbtų jiems leidžiamus darbus, jeigu šių asmenų konkretus darbas nėra draudžiamas teisės aktais), amžius taip pat **negali būti laikomas teisėta priežastimi nutraukti darbo santykius** darbdavio iniciatyva (LR DK 129 str. 3 d. 5 punktas).

LR DK 104 str. 2 d. įtvirtinta, kad priimdamas į darbą nepilnametį **nuo 14 iki 16 metų** darbdavys privalo pareikalauti, kad priimamasis į darbą pateiktų gimimo liudijimą, vieno iš tėvų ar kito vaiko atstovo pagal įstatymą raštišką sutikimą, vaiko sveikatą prižiūrinčio gydytojo leidimą, o mokslo metų laikotarpiu – mokyklos, kurioje nepilnametis mokosi, raštišką sutikimą. Darbdavys turi teisę pareikalauti ir kitų įstatymų nustatytų dokumentų. Darbo sutartis be įspėjimo turi būti nutraukiama, kai darbuotojas **nuo 14 iki 16 metų, vienas iš tėvų** arba **vaiko atstovas pagal įstatymą**, arba vaiko sveikatą prižiūrintis **gydytojas**, arba mokslo metų laikotarpiu **mokykla**, kurioje vaikas mokosi, reikalauja nutraukti darbo sutartį (LR DK 136 str. 1 d. 5 punktas).

Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymo 36 str. 1 d. įtvirtinta taisyklė, kad asmenų **iki 16 metų (vaikų) darbas draudžiamas, išskyrus jų fizines galimybes atitinkančius lengvus darbus**, neturinčius neigiamo poveikio vaiko saugai, sveikatai, fizinei, psichinei, moralei ar socialinei raidai ir laikantis Vyriausybės nustatytų įdarbinimo sąlygų.

LR DK ir kiti teisės aktai nustato įvairių išimčių **darbuotojams iki 18 metų**.

Darbuotojai **iki 18 metų** privalo tikrintis sveikatą įsidarbindami ir kiekvienais metais, kol sukaks 18 metų (LR DK 265 str. 1 d.). Tokio amžiaus asmenis priimant į darbą **nenustatomas išbandymas**

¹ Tarptautinės darbo organizacijos konvencijos Nr. 138 „Dėl minimalaus įdarbinimo amžiaus“ 2 str. 3 d. numatyta, kad minimalus amžius neturi būti mažesnis už pradinės mokyklos baigimo amžių ir bet kuriuo atveju ne mažesnis negu 15 metų. Konvencijos 3 str. numatoma, kad minimalus įdarbinimo ar bet kurios rūšies darbo, kuris atliekamas pagal savo pobūdį ar aplinkybes gali kelti pavojų jaunuolių sveikatai, saugumui ar moralei, amžius turi būti ne mažesnis nei 18 metų. Konvencijoje numatomos ir išimtys: nuo 13 iki 15 metų ar bent jau sulaukusiems 15 metų asmenims, kurie dar nėra baigę privalomojo mokslo, gali būti leidžiama atlikti tam tikrą lengvą darbą tam tikroms apibrėžtomis sąlygoms. Plačiau apie amžiaus cenzą nustatymo darbo teisiniuose santykiuose pagrįstumą žr. *Mačernytė-Panomariovienė I. Įsidarbinimo amžiaus cenzą nustatymas ir jo pagrįstumas // Teisės problemos, 2008, Nr. 1, p. 5–23; Mačernytė-Panomariovienė I. Amžiaus reikalavimai sudarant ir nutraukiant darbo sutartį // Teisės problemos, 2008, Nr. 2, p. 5–23.*

norint patikrinti, ar darbuotojas tinka sulygtam darbui (LR DK 105 str. 3 d. 1 punktas). Įmonėje, įstaigoje, organizacijoje privalo būti sudarytas **darbuotojų iki 18 metų sąrašas** (LR DK 277 str. 5 d.).

Asmenys **iki 18 metų negali būti skiriami dirbti**:

- 1) darbo, kuris fiziškai ir psichologiškai per sunkus;
- 2) darbo, kuriame naudojamos toksinės, kancerogeninės, mutageninės ar kitos sveikatą veikiančios medžiagos;
- 3) darbo, kur galimas jonizuojančiosios radiacijos poveikis, kitų sveikatai kenksmingų ir (ar) pavojingų veiksnių poveikis;
- 4) darbo, kur yra didesnė nelaimingų atsitikimų ar susirgimų profesinėmis ligomis tikimybė, taip pat darbo, kurio dėl nepakankamo atsargumo jausmo ar patirties asmuo saugiai dirbti gali nesugebėti (LR DK 277 str. 1 d.).

LR DK 277 str. 2 d. deleguoja Vyriausybei tvirtinti **asmenų iki 18 metų** įdarbinimo, sveikatos patikrinimo ir galimybių dirbti konkretų darbą nustatymo tvarką, darbo laiką, jiems draudžiamų dirbti darbų, kenksmingų sveikatai, pavojingų veiksnių sąrašą. Tokį nutarimą Lietuvos Respublikos Vyriausybė yra priėmusi 2003 m. sausio 29 d.² Šiame Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime be kitų nuostatų pateikiamos tam tikros sritys, kuriose leidžiama **lengvus darbus** dirbti **asmenims iki 16 metų**.³

Priimant dirbti **asmenis iki 18 metų**, suteikiamas **darbas turi būti saugus, nekelti pavojaus sveikatai, fizinei ir protinei raidai, nepakenkti mokymuisi**.⁴ Prieš įdarbindamas asmenį **iki 18 metų**, taip pat pasikeitus darbo sąlygoms jaunam asmeniui jau dirbant, darbdaviui atstovaujantis asmuo pagal Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymo 36 str. 5 d. privalo organizuoti, kad būtų įvertinta:

- 1) ar darbas, į kurį numatoma skirti jauną asmenį, nepriskiriamas jauniems asmenims draudžiamam darbui, ar darbo aplinkoje nėra kenksmingų, pavojingų sveikatai veiksnių, kuriems esant į tokį darbą negali būti skiriami jauni asmenys;
- 2) ar darbo vieta ir darbo aplinka atitinka darbuotojų saugos ir sveikatos norminių teisės aktų reikalavimus;
- 3) pavojingų cheminių medžiagų naudojimas įmonėje ir galimas jų poveikis (būdas, koncentracija darbo aplinkos ore, trukmė);
- 4) darbo priemonių techninė būklė, pavojingų cheminių medžiagų saugojimo būklė, kad jauni asmenys dėl neatsargumo nebūtų jų paveikti;
- 5) darbo, gamybos technologinių procesų organizavimas, darbo priemonių išdėstymas, kad jauni asmenys nepatektų į įmonės padalinių darbo vietas, kuriose naudojamos pavojingos cheminės medžiagos;
- 6) jauno asmens gebėjimai suvokti ir vykdyti darbuotojų saugos ir sveikatos reikalavimus bei fizinės galimybės atlikti pavedamus darbus.

² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 29 d. nutarimas Nr. 138 „Dėl asmenų iki aštuoniolikos metų įdarbinimo, sveikatos patikrinimo ir jų galimybių dirbti konkretų darbą nustatymo tvarkos, darbo laiko aprašo, jiems draudžiamų dirbti darbų, sveikatai kenksmingų, pavojingų veiksnių sąrašo patvirtinimo“ (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. gruodžio 18 d. nutarimo Nr. 1264 redakcija).

³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 29 d. nutarimo Nr. 138 13 p. „vaikams nuo 14 metų leidžiama dirbti lengvus darbus kultūros, meno, sporto, reklamos, prekybos, apgyvendinimo ir maitinimo, paslaugų, informacijos ir ryšių, finansinėje ir draudimo, administracinėje ir aptarnavimo, namų ūkio, žemės ūkio srityse, jei yra vieno iš tėvų ar kito vaiko atstovo pagal įstatymą raštiškas sutikimas, vaiko sveikatą prižiūrintis gydytojas išdavė Teisės akto 19 punkte nurodytą pažymą su išvada, kad vaikas tinkamas dirbti tokį darbą, ir mokslo metų laikotarpiu duotas mokyklos, kurioje vaikas mokosi, raštiškas sutikimas“.

⁴ Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymo 36 str. 2 d.

Pagal LR DK 145 str. 1 d. 1 punktą asmenims **iki 18 metų** nustatomas **sutrumpintas darbo laikas**⁵, o pagal LR DK 146 str. 1 d. 4 p. darbuotojo iki 18 metų reikalavimu jam turi būti nustatomas **ne visas darbo dienos arba darbo savaitės laikas**. Pagal LR DK 154 str. 3 d. šio amžiaus asmenis draudžiama skirti **dirbti naktį**, jų negalima skirti **budėti** įmonėje arba namuose (LR DK 155 str. 4 d.), siųsti į tarnybines **komandiruotes** (LR DK 220 str. 3 d.), sudaryti visiškos **materialinės atsakomybės** sutartis (LR DK 256 str. 3 d.), o skirti dirbti **poilsio ir švenčių dienomis** leidžiama tik jų sutikimu (LR DK 161 str. 6 d., 162 str. 2 d.). Jeigu šių darbuotojų darbo laiko trukmė yra ilgesnė negu 4 valandos, jiems privalo būti suteikta mažiausiai 30 minučių **papildoma pertrauka** pailsėti darbo metu, kuri įskaitoma į darbo laiką (LR DK 159 str. 2 d.). Pagal LR DK 150 str. 3 d. neleidžiama skirti dirbti **viršvalandinius** darbus jaunesnius kaip 18 metų asmenis, taip pat asmenis, kurie mokosi bendrojo lavinimo ir profesinėse mokyklose nenutraukdami darbo – jų mokymosi dienomis.

Kasdieninio nepertraukiamojo poilsio laikas darbuotojams **iki 16 metų** privalo būti ne trumpesnis kaip keturiolika valandų, o asmenims **nuo 16 iki 18 metų** – ne trumpesnis kaip dvylika valandų ir apimti laiką nuo dvidešimt antros valandos iki šeštos valandos (LR DK 160 str.). Asmenims **iki 18 metų** turi būti suteikiamos ne mažiau kaip **dvi poilsio dienos per savaitę** (LR DK 161 str. 7 d.), jiems suteikiamos kasmetinės minimalios 35-ių kalendorinių dienų **atostogos** (LR DK 166 str. 2 d. 1 punktas), jie turi teisę pasirinkti kasmetinių atostogų **laiką** (LR DK 169 str. 4 d. 1 punktas).

LR DK 129 str. 4 d. įtvirtina, kad **darbo sutartis darbdavio iniciatyva**, kai nėra darbuotojo kaltės, su asmenimis **iki 18 metų**, gali būti nutraukta tik ypatingais atvejais, jeigu darbuotojo palikimas darbe iš esmės pažeistų darbdavio interesus.

⁵ Pagal Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymo 36 str. 7 d. 1 ir 2 punktus jauniems asmenims nustatomas sutrumpintas darbo laikas: asmenims nuo 16 iki 18 metų (paaugliams) – ne daugiau kaip 8 valandos per parą kartu su kasdiene pamokų trukme ir ne daugiau kaip 40 valandų per savaitę kartu su pamokų trukme per savaitę; asmenims nuo 14 iki 16 metų, dirbantiems lengvus darbus, – iki 2 valandų per dieną mokslo metų laiku ir 12 valandų per savaitę, jeigu dirbama trimestro arba semestro metu, tačiau ne tada, kai mokykloje vyksta pamokos, arba 7 valandos per dieną ir 35 valandos per savaitę, kai dirbama ne mažiau kaip savaitę ne mokslo metų laiku (šis darbo laikas gali būti pailgintas iki 8 valandų per dieną ir 40 valandų per savaitę vaikams, kuriems sukako 15 metų).